

СУСПІЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ПРОЯВИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ПОЛЬЩІ В УРСР

Примусове виселення лемків зі своїх етнічних земель після Другої світової війни призвело до руйнування етнокультурного середовища регіону і особливо ускладнило проблему збереження лемківського побуту і лемків як етнографічної групи. Вони опинились у складних суспільно-історичних умовах, з неможливістю продовжувати на новому місці свій спосіб життя, зіткнулися зі значними труднощами в адаптації до нових умов своєї традиційної етнокультури.

Ключові слова: депортація, виселення, адаптація, національна ідентичність, радянський режим, лемки, Лемківщина.

З другої половини ХХ ст. у житті українців пограниччя наступив особливий період, коли вони були виселені з своїх етнічних теренів, втратили свою батьківщину, та були дисперсно розселені по усій території УРСР.

Українсько-польський воєнно-політичний конфлікт на завершальному етапі Другої світової війни став приводом для радянського та польського керівництва вирішити міжетнічний конфлікт шляхом проведення депортації українців регіону до УРСР. У вересні 1944 р. з кандидатами до майбутнього комуністичного польського уряду було досягнуто угоди щодо східних кордонів Польщі, одночасно з якою було ухвалено постанову про виселення українського населення з території Закерзоння.

Найбільше в період 1945–1946 рр. з окреслених територій влада переселяла у західні регіони України, зокрема у Львівську, Станіславську (тепер Івано-Франківська) та Тернопільську області, менше східні і центральні: Донецьку, Ворошиловградську (тепер Луганська), Полтавську та південні: Миколаївську, Одеську та Херсонську.

Джерела зберігають відомості, що в окремих випадках у чиновників виникали сумніви щодо етнонаціональної належності лемків. У зв'язку з втручанням самого В. Гомулки у квітні 1946 р. тимчасово було призупинено виселення. А представники уряду з питань репатріації українського населення зверталися навіть до Польської Академії Наук з проханням висловити думку про національну належність лемків. Офіційна відповідь провідної наукової інституції вважаємо, є дуже показовою, особливо для політиканів лемківського питання в умовах сьогодення. У відповіді генерального секретаря Т. Ковальського читаємо: «Щодо походження лемків, то це така сама народність руська, як у Східній Галичині... Національно завжди вважали себе за «Русинів»¹.

Питанням виселення з Польщі в окремі регіони УРСР присвячені дослідження Т. Гонтар², Ю. Боднарчук³, Д. Бойкеніч⁴, М. Якименко⁵. Однак названі автори зосереджують увагу в основному на розселенні та соціально-економічних аспектах адаптації населення. Натомість ми ставимо собі за мету розкрити особливості суспільної адаптації загалом та етнонаціональні прояви виселених з порубіжних теренів представників етногруп. Водночас робимо спробу спростувати хибні уявлення про використання окремишньої самоідентифікації населенням регіону. Треба констатувати, що проблемні сторінки цієї теми не знаходять єдиного судження не тільки в політичних, громадських, а й у наукових колах обох держав. У деяких дослідженнях у Польщі, автори яких користуються неабияким авторитетом в Україні, ідентифікують виселених українців абсолютно невідповідними, на наш погляд, поняттями «біженці», «емігранти»⁶. Вважаємо, що подібна термінологія не дозволяє, об'єктивно проаналізувати розвиток подій того часу і прийти до спільних історіографічних парадигм обох держав.

Західні області: Станіславська (тепер Івано-Франківська), Тернопільська.

Прикарпаття стало одним із українських регіонів, куди влада чисельно направляла українців з Польщі. Водночас тут масово почали оселятися і переселенці-втікачі із східних та центральних областей України, де умови поселення були незадовільні, а бажання повернутися додому у рідне етносередовище спонукало переселятися ближче до західного кордону.

Звітуючи про хід переселенської кампанії, влада свідомо намагалась приховати будь-які непорозуміння між місцевим населенням і новоприбулими українцями з Польщі. Відверто перекручуючи реальну дійсність, вони відзначали, що «відношення до переселенців зі сторони місцевого населення добре і ніяких непорозумінь не було. Настрій дуже хороший і вони дуже раді що переселились на Україну»⁷.

Після прибуття перших переселенців в область у кожному селі влада намагалась розв'язати серед них політико-агітаційну роботу. Спеціально назначали агітаторів із партактиву, які проводили бесіди про державний план п'ятирічки, читали газети та ідеологічно намагалися зламати переселенців, готуючи їх до нових суспільно-політичних реалій⁸. Наприклад, серед переселенців Долинського району, було багато лемків, для яких упродовж 4 місяців 1946 р. тричі проводили загальні збори, окрім того, відбувалися кущові збори у селах. З метою популяризації радянських гасел та нав'язування відданості радянській державі, спеціально для переселенців демонструвалась навіть кінострічка «Клятва»⁹.

Водночас відомі випадки, коли інспектор облвиконкому відділу розселення, перевіряючи Городенківський район у січні 1946 р., в акті перевірки вказував на необхідність «виділити агітаторів-пропагандистів для розмов і читання газет з переселенцями, ознайомити їх із сталінською конституцією, оскільки багато переселенців не знають радянських законів і радянського устрою»¹⁰. Подібне вказувалось в одній із постанов «Про розселення українського населення евакуйованого з території Польщі в Більшівцівський та Жовтневий райони Станіславської області»: «політико-масова та культурно-освітня робота серед переселенців проводиться недостатньо, агітаторів для проведення масово-політичної роботи серед переселенців не виділено, газетами не забезпечуються»¹¹. Окремі районні ради з метою кращого контролю, ухвалювали рішення про обмеження своєрідних міграцій серед переселенців. Наприклад, на засіданні виконкому Войнилівської районної ради у вересні 1946 р. заборонили переселенцям самовільно переїжджати з села в село¹².

Загалом у березні 1946 р. на Прикарпаття з території Польщі прибуло 3488 сімей українських переселенців, які налічували 11 492 осіб¹³. Проте з кожним місяцем їх кількість зростала. Вже на початку 1948 р. в області було зареєстровано 7 341 господарств переселенців з населенням 31 785 осіб, в тому числі самовільно прибулих з інших областей України 644 сім'ї з населенням 3 036 осіб¹⁴.

Становище виселених родин, які втекли з інших областей, було особливо складним. Документи фіксують, що 473 сім'ї, які самовільно прибули в область з інших регіонів, тимчасово проживали у домівках селян (у Войнилівському, Долинському та Тисменицькому районах)¹⁵. Місцева влада часто не бажала прописувати переселенців-втікачів на постійне проживання в області, пропонуючи повернутися у попередні центральні та східні райони їхнього поселення.

Матеріали з Отинійського району на початку 1948 р., засвідчують, що в район самовільно прибувало багато переселенців-втікачів із центрально-східних регіонів України (зокрема, Полтавської та Кіровоградської областей). Селами скупчення переселенців на Отинійщині стали громади Тарновиця Пільна де станом на травень 1946 р. було 292 переселенці і Глибока¹⁶.

Незначна частина переселенців зуміла швидко зайняти впливове соціальне становище, чи влитися в ряди місцевої інтелігенції. Джерела фіксують, що із числа переселенців на керівних посадах в органах влади працювало 347 осіб. З них: голів сільських рад 17, секретарів сільських рад 18, голів земельних відділів 14, вчителів 44, бухгалтерів 20, агрономів 11¹⁷. Наприклад, у с.Глибока маємо архівні свідчення про переселенця М. Опарівського, що працював головою сільської ради, а секретарем – переселенець Д. Совтисін¹⁸.

Цікаво, що переселенці не поспішали вливатися в ряди партійно-радянської системи. Документи повідомляють, що усі були безпартійні. У Більшівцівському районі переселенців із Польщі, які були в членах і кандидатах ВКП б станом на 1947 р. немає, як і на керівних посадах¹⁹.

Однією із складових політики радянської була колективізація села, яку виселені з Польщі українці, сприймали з особливим упередженням. У березні 1948 р. у Кутському районі з 54 родин переселенців, бажаних вступити до колгоспів не було жодної²⁰. Аналогічна ситуація

спостерігалась у Більшівцівському, Галицькому, Гвіздецькому та інших районах, де переселенці віддавали перевагу індивідуальному типу господарства, натомість вступи до колгоспів були поодинокими²¹.

У зв'язку з цим влада краю звітувала, що «протягом короткого часу переселенці будуть членами колгоспів. В цім відношенні ведеться широка організаційна робота нашим парткомом і колгоспами»²². Служителі системі намагалися в різний спосіб заманити до колгоспів переселенців, штучно створюючи та обіцяючи їм кращі умови. Згідно з постановою Станіславського облвиконкому № 887 від 24.11.1947 р. переселенці, які вступили у колгоспи, звільнялися від всіх податків і сільськогосподарських поставок на 1947–1948 рр.²³.

Життя новоприбулих з Польщі в нових умовах було вкрай складним, про це свідчить багато листів та заяв до органів влади, в яких вони благали про допомогу. В одному з них дописувач, що ідентифікує себе «українським переселенцем з Польщі», Лящук П. із с. Ворона Отинійського району до Й. Сталіна скаржиться: «Приїхав в червні 1946 р. Ніхто мені не допоміг добитися правди... ми, переселенці – тут чужі, мусимо брати тільки те, що поляки залишили. Так що я не знаю, на що я маю право, а на що ні. Як ми їхали на Україну то їхали як додому, а опинились як в приймах. На нас дивляться як на якихось прибулуд, в селі ми чужі»²⁴.

В іншому листі до М. Хрущова один з переселенців родом з Новосончівського повіту с. Мушинка, переселений в с. Маріямпіль Жовтневого району, на догоду владі намагається писати російською мовою: «Я мало прожив в СРСР, плохо мне владеть усяким языком и я не могу объяснить районным работникам о их, по моему мнению, неверных действиях... Мне материально очень тяжело, не имею на зиму хотя немного своего хлеба»²⁵. Він просить дозволу зібрати засіяний ним клаптик пшениці.

Маючи проблеми із поселенням, зокрема, нестачею вільних будинків, влада намагалася вирішити її, як повідомляють документи, методом «уплотнення». У Коломийському районі 40 сімей були «уплотнены разом з поляками в надії на виїзд останніх»²⁶. Із звіту «Про влаштування переселенців з Польщі в Жовтневому районі станом на липень 1946 р. довідемося, що «керівництво району неспроможне розмістити нормально переселенців, а змушене їх уплотнити серед місцевого населення, на підставі чого мають місце антагоністичні відносини місцевого населення до переселенців»²⁷. Проблема забезпечення житлом спостерігалася практично у всіх районах. У лютому 1948 р. виконавчий комітет Рожнятівської районної ради повідомляв, що у селі Цінева «переселенці відмовлялися від будинків у власність, які були виселених бандитських сімей (члени ОУН, УПА. – Авт.) і вимагають тільки польських або німецьких будівель»²⁸.

Аналіз матеріалів архівних джерел, зокрема, заяв та листів, свідчить, що питання ідентичності серед переселенців не викликали непорозумінь. Вони були свідомі, що є українцями. У різного роду заявах від індивідуальних до колективних зустрічаємо: «Ми переселенці-українці (10 осіб) живемо в даний час у с. Делієв Жовтневого району»²⁹. «В 1946 р. нас всіх українців переселили на Україну з Польщі»³⁰.

Водночас відзначимо, що часто радянська пропаганда давалася взнаки. Прикладом може слугувати лист від групи переселенців із с. Шевченкове Вигідського району (24 підписи) за жовтень 1947 р., в якому вони пишуть: «Ми, група переселенців Вигідського району... ось уже два роки, як ми переселились до вільної України»³¹. Подібною за своїм характером є заява Лемка Теодора Івановича із с. Дубок Чернелицького району, який був уродженцем с. Бонарівка Рясівського воєводства. З проханням допомоги у пошуках документів він писав: «Переселившись на свою Батьківщину з Польщі нічого лихого для Батьківщини не зробив крім корисного... Я сам активно все виконую те що мені Радянська влада поручила»³².

Серед західноукраїнських регіонів, куди чисельно прибували переселенці з Польщі була Тернопільщина. Загалом, в області зареєстрували 35 106 родин (155 620 осіб) переселенців. Наймасовіше Тернопільщину заселили саме лемківська етнографічна група (44% від кількості депортованих лемків) і надсянці (50,1%)³³. Поряд із основним вектором руху депортованих зі заходу сформувався потужний реверсний потік колонізації Тернопільщини з боку попередньо розселених у східних та південних областях УРСР. Соціальне пристосування закерзонської інтелігенції відбувалося в умовах підозрливості та недовіри влади до фахівців, вихованих у Польщі³⁴.

Переселенка Н. Демчук (Задорожна) із с. Вислічок Сяноцького повіту переселена у с. Великі Бірки на Тернопільщину згадує про складний процес адаптації: «Лемки збиралися й весь час говорили про поїздку на батьківщину. Але так було рік, два, три, а потім зрозуміли, що того не буде... Старше покоління довгий час тужило в Україні за рідними Бескидами. Люди так і доживали до смерті в надії повернутися на свою землю. Молодим, звісна річ було легше пристосуватися до нових умов»³⁵.

В окремих громадах активісти українських переселенців мобілізували навколо культурно-мистецьких ініціатив, якими успішно пропагували самобутню лемківську культуру. Наприклад, у с. Ношів Терехівського району на Тернопільщині, де в основному були переселенці Короснянського та Горлицького повітів, був створений Лемківський самодіяльний народний хор колгоспу «Маяк» в з 60 чоловік під керівництвом О. Кріцака. В 1964 р. хор брав участь у республіканському огляді у Києві присвяченому 150-річчю з дня народження Шевченка³⁶. Цікаво, що репертуар хору засвідчував популяризування української пісні, але всюди підкреслювалась його етнографічна складова з акцентом «лемківський», що в умовах радянського ідеологічного диктату було чи не єдиною можливістю відзначити його етнокультурну самобутність.

З самого початку дисперсного побутування лемків на території УРСР робилися спроби зберегти їх культурну спадщину через музейне колекціонування і тільки з кінця 1980-х рр. через активізацію громадської діяльності. На початку 1960-х рр. державні органи Львівської області прийняли постанову створити при Музею етнографії та художніх промислів відділ будівництва Музею народної архітектури (скансен). У 1969 р. завідувачим відділом будівництва було затверджено І. Красовського із завданням створити для майбутнього скансену зону «Лемківщина» у виді «Лемківського села». В листопаді 1964 р. Львівська телестудія передала концерт «Лемківські мелодії», а в січні 1965 р. концерт – «Співають лемки». У грудні 1967 р. по українському телебаченню транслювався черговий концерт «Лемківські мелодії» у виконанні колективу студентського ансамблю «Черемош» Львівського державного університету ім. Івана Франка (худ. Керівник Б. Антків). Директор студії О. Мельник схарактеризувала лемків, як групу українських верховинців³⁷.

Центрально-східні області України: Полтавська, Ворошиловоградська (тепер Луганська), та Донецька.

Серед центральних регіонів УРСР, куди влада чисельно направляла переселенців з Польщі була Полтавщина. Із загальної кількості запланованих 460 500 переселенців було передбачено відправити на Полтавщину 12 280 осіб (тобто 2,6% від усієї кількості). Проте план залишився невиконаним. Станом на 1 січня 1945 р. на Полтавщину було доправлено тільки 1,63% усіх переселенців³⁸. Найбільше сімей-переселенців з Польщі на Полтавщині осіло у Зіньківському районі (більше 50 родин), Козельщинському (45), Чорнухінському (32), Нехворощанському (26) та Машівському (25)³⁹.

Відносини українських переселенців з Польщі з місцевим населенням, яке часто називало їх «поляками» як практично в усіх інших регіонах були вкрай напруженими, а часто доведені до крайнощів.

Загалом адаптація українських переселенців в регіоні, відбувалася вкрай складно. Переселенці були незадоволені радянською владою. Так Х. Глюз із колгоспу «Червоний прапор» Пирятинського району привселюдно заявляла: «Ми жили в неволі під поляками, але такої неволі, як в Радянському Союзі, такого голоду, не було ніде». Подібне у 1945 р. полтавському начальству доповідав голова сільради с. Мачухи про настрої 15 родин переселенців: «Радянською системою незадоволені усі»⁴⁰.

Невдоволені життям, тисячі переселенців намагалися повернутися, якщо не на батьківщину то хоча б у західні області УРСР, поближче до кордону. Станом на 1 жовтня 1949 р. на Полтавщині залишилося 359 родин переселенців⁴¹.

З метою активізації роз'яснювальної роботи у формі «бесід, доповідей та лекцій» у райони області, де ще залишилися переселенці було відправлено по одному пропагандисту з працівників обкому КП(б)У.

Своєрідною традицією переселених лемків стало збиратися на храм на Спаса в Лютениськах Будищах, а на Різдво – в Шилівці. У перші роки після переселення це був чи не єдиний спосіб спілкування, коли з усього району лемки сходилися пішки за 20–30 км., щоб зустрітися зі своїми рідними і близькими. Співали пісень, згадували рідні місця, ділилися радіщами і болем⁴².

Серед областей, які стали другою батьківщиною для переселених лемків були також східні регіони УРСР, зокрема Ворошиловоградська (тепер Луганська область). Згідно списків складених у Польщі до Ворошиловоградської області з квітня по вересень 1945 р. прибуло 23 ешелони, які привезли 6663 особи, або 1348 сім'ї, які прибули з Краківського воєводства повітів Горлицького (села Снітниця, Чарна, Вапнянка, Мацина Велика), Ясельського (с. Дошниця, Скальник, Березова, Воля Циклінська), Новосончівського (села Мохначка Нижня, Мохначка

Вижня, Зубрик, Верхomla Велика), Новоторзького (с. Біла Вода), та Кросненського (с. Риннік і Оджихонь).⁴³ Виселених з Польщі було найбільше розселено у Ново-Айдарському (316 сім'я) і Ровеньківському районах (224 сім'я).

Намагаючись виокремити причини, які притягували українських виселенців у східні регіони УРСР дослідник Бойкеніч Д. стверджує, що «Люди їхали саме в Східну Україну, оскільки домінуючим фактором було прагнення якнайдалі втекти від польського терору». Цьому сприяло також, що більшість радянських агітаторів, які працювали на Закарпатті були вихідцями із Східної України, що «знали мову» та «вміли хреститись»⁴⁴. Автор також акцентує увагу, що більшість переселенців, яка була направлена до східних областей УРСР упродовж другого етапу евакуації, походила з повітів, заселених лемками де було русофільство місцевого населення⁴⁵.

Важкі матеріальні умови, в які потрапили виселені з Польщі, незвичне соціокультурне середовище та ідеологічні настанови призвели до того, що багато лемків виїжджали з Луганщини до західних регіонів України. Водночас ті лемки, які залишилися на Луганщині, у більшості зберігають етнічну ідентичність, деякі особливості обрядовості, фольклору, говірки. Більшість переселенців були лемками, які мали свій особливий діалект. Тому після переселення до російськомовного середовища вони відчували мовний бар'єр. Особливості суспільної адаптації ускладнювала і та обставина, що лемки, мали високий рівень релігійності, натомість потрапили в атмосферу офіційного атеїзму і значно нижчого рівня релігійності місцевого населення. Усі інформатори свідчать, що лемкині, які у дорослому віці були переселені з Польщі, на Луганщині носили компоненти національного костюма довіку. Більшість опитаних ідентифікують себе як лемки і вважають частиною українського етносу: «ми прості українці»⁴⁶.

Осередком чисельного скупчення лемків на Луганщині, переважно із західних лемківських повітів було с. Переможне Лутугинського району. В результаті польових досліджень в цьому краї дослідниця К. Глуховцева зауважувала: «Переселенці..., володіють говіркою, перейнятою від своїх батьків, зберігають традиції свого краю. Вони радо показали обряд роздягати молоду (тобто завивати хустку), що був складовою весільного лемківського обряду»⁴⁷.

Доволі цікавим у цьому контексті є дослідження польської дослідниці Н. Кляшторної, здійснене на підставі свідчень лемків-переселенців із східної частини України у с. Мічуріно Темпнівського району Донецької області. Водночас, на нашу думку, автор занадто оптимістично відзначає, що лемківська група в Мічуріному, незважаючи на свою малу кількість і ведення в регіоні русифікаторської політики «має шанси на збереження своєї самобутності»⁴⁸. Щодо свого етнічного походження, інформатори лемки висловлюються майже одногласно на користь українців.

Проте загалом багато з лемків дуже швидко втікали до західних областей. Станом на вересень 1946 р. з Ворошиловоградської області вибуло 639 сімей. Місцевій владі було заборонено надавати будь-які документи на переїзд до західних областей України. Була видана навіть спеціальна постанова виконкому обласної ради від 12 жовтня 1945 року «О неотложных мерах по хозяйственному устройству украинского населения, прибывшего из Польши на территорию Ворошиловградской области и работе среди них»⁴⁹.

Загалом мусимо констатувати, що насильницьке виселення лемків із своїх етнічних теренів, після Другої світової війни, призвело до руйнування етнокультурного середовища регіону, та надзвичайно ускладнило проблему збереження лемківської самобутності та лемків як етнографічної групи. Вони опинилися у складних суспільно-історичних умовах побутування. Виселені з своїх етнічних земель зіткнулися з цілковитою неможливістю продовжувати на новому місці звичний для них спосіб життя, а одночасно і значними труднощами в адаптації до нових умов своєї традиційної етнокультури. Проте очевидним є, що етнонаціональні прояви не викликали у них сумніву і вони ідентифікували себе як українські переселенці.

¹ Місило Є. Лемківська хронологія // *Аннали Лемківщини*. – Ч. 5. – Нью-Йорк, 1993. – С. 183.

² Гонтар Т. Адаптація українських переселенців з Польщі у південних областях України: з позицій історії повсякденності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/60.pdf>

³ Боднарчук Ю. Шлях розпачу і надії. Соціально-економічні умови депортації та розселення на Тернопільщині українців із Польщі. – Тернопіль, 2012. – 332 с.

⁴ Бойкеніч Д. Українські переселенці Польщі на території Ворошиловоградської області в 1944–1945 рр.: планування, кількість і географія розселення // *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. – 2010. – № 23. – С. 170–178.

- ⁵ Якименко М. Депортація лемків із Польщі на Полтавщину у 1944–1945 роках та її соціально-економічні наслідки // Межею чужини розірване життя: депортація лемків із Польщі в Україну 1944–1947 рр. За ред. М. А. Якименка. – Полтава, 2007. – С. 3–12.
- ⁶ Гальчак Б. Проблеми національної ідентичності лемків в Польщі // Етнічна історія народів Європи. – 2008. – Вип. 26. – С. 26.
- ⁷ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО) .– Ф. Р. 295. – Оп. 5. – Спр. 256 «а» – Арк. 206.
- ⁸ ДАІФО. – Ф. Р. 249. – Оп. 1 – Спр. 16. – Арк. 146, 362.
- ⁹ Там само. – Спр. 13. – Арк. 350.
- ¹⁰ Там само. – Арк. 282.
- ¹¹ Там само. – Спр. 9. – Арк. 33.
- ¹² Там само. – Спр. 13. – Арк. 196.
- ¹³ Там само. – Спр. 10 – Арк. 41.
- ¹⁴ Там само. – Ф. Р. 295. – Оп. 5. – Спр. 294 «б». – Арк. 2.
- ¹⁵ Там само. – Арк. 2.
- ¹⁶ Там само. – Ф. Р. 249. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 110.
- ¹⁷ Там само. – Ф. Р. 295. – Оп. 5. – Спр. 294 «б». – Арк. 6.
- ¹⁸ Там само. – Ф. Р. 249. – Оп. 1. – Спр. 25 – Арк. 89зв, 90, 109.
- ¹⁹ Там само. – Спр. 22 – Т. 1. – Арк. 20 – 22.
- ²⁰ Там само. – Спр. 24. – Т. III. – Арк. 43.
- ²¹ Там само. – Спр. 22 – Т. 1. – Арк. 128, 146, 166.
- ²² Там само. – Спр. 24. – Т. III. – Арк. 49.
- ²³ Там само. – Спр. 26. – Т. V. – Арк. 74.
- ²⁴ Там само. – Спр. 21. – Арк. 15.
- ²⁵ Там само. – Спр. 34, Арк. 252.
- ²⁶ Там само. – Спр. 12. – Арк. 110.
- ²⁷ Там само. – Спр. 13. – Арк. 363.
- ²⁸ Там само. – Спр. 26 – Т. V. – Арк. 47.
- ²⁹ Там само. – Спр. 29. – Арк. 46.
- ³⁰ Там само. – Арк. 179.
- ³¹ Там само. – Спр. 21. – Арк. 60.
- ³² Там само. – Спр. 16. – Арк. 320.
- ³³ Боднарчук Ю. Особливості розселення й адаптації на Тернопільщині українського населення, депортованого з території Польщі (1944–1947 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці –2009. – С. 13.
- ³⁴ Там само. – С. 14.
- ³⁵ Тимошук Л. Депортація лемків // День. 21.05.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: incognita.day.kiev.ua/deportacziya-lemkiv.html
- ³⁶ Донський М. Серед лемків на Україні // Наше Слово. – 1968. – 21 січня. – С. 5.
- ³⁷ Красовський І. На голубих екранах – «Лемківські мелодії» // Наше Слово. – 1968. – 7 січня.
- ³⁸ Кіцак В. Розселення українців Польщі в УРСР // Молода нація. Альманах. – К., 2000. – № 1. – С. 115.
- ³⁹ Шаповал Л. Доля лемків в Україні (Полтавщина) у 40-х роках – на початку XXI століття: питання самоідентифікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etnolog.org.ua/zmist/2011/29pdf>
- ⁴⁰ Якименко М. Депортація лемків із Польщі на Полтавщину у 1944–1945 роках та її соціально-економічні наслідки // Межею чужини розірване життя: депортація лемків із Польщі в Україну 1944–1947 рр. За ред. М. А. Якименка. – Полтава, 2007. – С. 8.
- ⁴¹ Там само. – С. 10.
- ⁴² Ткачик М. Довга дорога з батьківських земель на Велику Україну (спогади про колишніх мешканців с. Кам'яна) // Межею чужини розірване життя: депортація лемків із Польщі в Україну 1944–1947 рр. За редакцією доктора історичних наук, професора М. А. Якименка. – Полтава, 2007. – С. 30.
- ⁴³ Бойкеніч Д. Українські переселенці з Польщі на території Ворошиловградської області в 1944–1945 рр.:

планування, кількість і географія розселення // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 23. – С. 175.

⁴⁴ Там само. – С. 172.

⁴⁵ Байкеніч Д. Переселення українців із Польщі до Східних областей УРСР у другій половині 1940-х років. Дис. ... канд. іст. наук. – Луганськ, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lemko.org/pdf/Vaykenich-2013pdf>

⁴⁶ Віхрова Т. Особливості етнічної культури лемків на Луганщині // Сумцовські читання: Конференція, присвячена 90-річчю з часу заснування Харківського історичного музею. – Харків, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2010/article.html?n=118>

⁴⁷ Глуховцева К. Відображення міфологічних уявлень українців в обряді «покривання молодої» // Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті / Укладачі Панцьо С. Є., Свистун Н. О. // *Studia methodologica*. – Випуск 27. – Тернопіль, 2009. – С. 30.

⁴⁸ Klasztorna N. Łemkowskie pojmowanie «swego świata»: jego obraz, utrata i poszukiwania // *Biuletyn Ukrainoznawczy. Południowo-wschodni instytut naukowy w Przemyślu*. – 2001. – № 7. – S. 91.

⁴⁹ Лемки на Луганщині: сторінки історії і культури Краєзнавчий нарис. – Луганськ, 2012 Укладач: О. В. Манятіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ostrovok.lg.ua/sites/default/files/lemki1.pdf>

The research issue of forcible eviction of lemkyes from their ethnic territories investigates in the article. The forcible eviction of lemkyes from their ethnic territories after Second World War determined deterioration of ethnic and cultural sphere of the region and complicated problem of saving of lemky's originality and lemkyes as ethnographical group. Complicated social and historical living conditions, total impossibility of continuation of their usual way of life and considerable difficulties with adaptation to new conditions of their traditional ethnic culture were consequences of the forcible eviction of lemkyes.

Keywords: deportation, eviction, adaptation, national identity, soviet regime, lemkyes, Lemkivshchyna.

Насильственное выселение лемков со своих этнических земель после Второй мировой войны привело к разрушению этнокультурной среды региона и особенно усложнило проблему сохранения лемковского быта и лемков как этнографической группы. Они оказались в сложных общественно-исторических условиях, с невозможностью продолжать на новом месте свой способ жизни, столкнулись со значительными сложностями в адаптации к новым условиям своей традиционной этнокультуры.

Ключевые слова: депортация, выселение, адаптация, национальная идентичность, советский режим, лемки, Лемковщина.